

Van purperslakken en geurende gewaden

door Bob Entrop

Het was tijdens een verzamelreis naar Joegoslavië, dat ik enkele dagen vertoefde in en rond de visafslag annex publiek zeeaquarium van Triëst.

Weinig vissers vielen in de eerste dagen de haven binnen, want Italië vierde een van zijn vele feestdagen. Juist de laatste dag vlak voor mijn doorreis naar Joegoslavië deed een vissersboot met een purperrood grootzeil de haven aan en werd een schamele hoeveelheid verse vis gelost, die zij in de bocht bij Triëst gevangen hadden. Na de afslag was een van de opvarenden bezig met het koken van een flinke hoeveelheid Brandhorenslakken — *Murex brandaris* (L.). Heel handig verwijderde hij de gekookte dieren en terwijl de laatste slakken door zijn handen gingen, flitste het door mijn hoofd dat de schelpen wel eens overboord gegooid zouden kunnen worden. Deze hadden immers geen waarde! Deze gedachteopwelling en de daarop volgende internationaal verstaanbare kreet „stop” die ik uitstiet, kwamen bijna te laat. Maar toch nog op tijd om de zwaai die de emmer met lege slakkenhuizen reeds maakte, van richting te doen veranderen. Ze bleven aan boord.

Ik kwam in het bezit van een prachtige voorraad *Murex brandaris*, inclusief de opercula, die onder in de emmer geraakt waren, maar niet nadat ik enkele exemplaren had moeten proeven. Hoe ze smaken wilt u weten? Och zoals bijna alle gekookte weekdieren smaken, niet onsmakelijk, maar soms wat gummihakachtig.

Op bijna soortgelijke wijze moeten in de oudheid de Phoenisische en Griekse vissers de havens zijn binnengelopen met hun rijke vangsten aan slakken die verwerkt werden tot het kostbare purper.

Ik kan me zo voorstellen hoe toen de purperbereiders aan de kade hebben gestaan om de vangsten te bekijken, op waarde te schatten en te kopen.

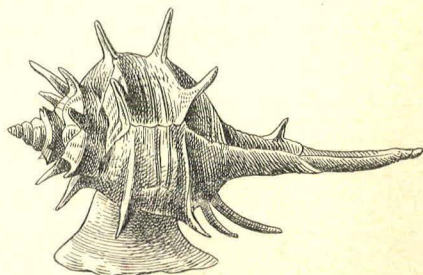
Het was echter niet alleen de Brandhorenslak — *Murex brandaris* (L.) die als purperleverancier gebruikt werd. Ook de *Murex trunculus* (L.) en de *Ocenebra erinaceus* (L.) werden in de purperindustrie verwerkt.

Ook de ons welbekende Purperslak van eigen fauna — *Thais lapillus lapillus* (L.) alsmede de in de Middellandse zee veel voorkomende *Purpura haemastoma* (L.) worden in de Griekse literatuur regelmatig genoemd.

Er is echter in de literatuur nog wel iets recht te zetten, want wanneer Plinius spreekt van Buccinum dan is de huidige Purperslak — *Thais lapillus lapillus* (L.) bedoeld. Wordt de slak *Purpura* genoemd, dan hebben we in werkelijkheid te doen met de Brandhorenslak — *Murex brandaris* (L.).

DE ONTDEKKING VAN HET PURPER

Hierover doet o.m. de schrijver Polybius ons een en ander uit de doeken. Hij verhaalt hoe de hond van de held Herakles een Purperslak heeft gegeten en daarvan een rode neus overgehouden. Zo rood, dat hij met de beste wil van de wereld niet

Brandhorenslak *Murex brandaris* (L.)

meer schoongepoetst kon worden. De geliefde van Herakles, d.i. ziende, was zo verrukt van het prachtige rood, dat zij zich een kledingstuk wenste dat op die zelfde manier geverfd zou worden. De sage wordt ook wel eens anders verteld en dan is het slachtoffer van de rode neus geen hond, maar een verver. Maar dit berust op een taalfout, want het woord cheleb, dat hond betekent werd verwisseld voor chilab dat verver aanduidt.

PURPER EN DE PURPERKLIER

Bovengenoemde slakken bezitten allemaal een zgn. purperklier. Deze bestaat uit een soort kanaal met vertakkingen, gelegen langs de darm en met een kleine uitmonding bij de anale opening van de slak. Daar vloeit het gele secreet naar buiten, dat onder invloed van zonbestraling eerst groen en later purper- tot bloedrood wordt.

Aristoteles en Plinius hebben ook reeds zonder hulp van de microscoop naar de ligging van de purperklier gezocht, maar verder dan het vaststellen van de plaats van dit orgaan konden zij natuurlijk niet komen.

Het eerste gebruik van het purpersap als verfstof dateert reeds van 1500 voor Chr. toen in de hoofdsteden Tyrus en Sidon reeds de ruwe wol en zijde met purper geverfd werden.

Zoals zo vaak werd ook deze verfstof door andere, goedkopere verfstoffen — uit plantendelen afkomstig — verdrongen.

De Deense auteur Ström vermeldt echter toch nog in 1769 dat er nog boeren zijn die hun linnen verven met het purper van de Purperslak — *Thais lapillus lapillus* (L.).

Dat het verven met purpersecreet niet alleen tot Europa beperkt is gebleven, blijkt uit het feit dat tot op de dag van heden door inlanders van de Westkust van Centraal Amerika het purper van de plaatselijke purperslak *Purpura patula* (L.) gebruikt wordt voor het verven van de boomwol.

DE BEREIDINGSWIJZE VAN HET PURPER

Dit bleek — gezien de berichten van Plinius en Pollybius — op verschillende manieren te gebeuren.

Aristoteles vermeldt dat de slakken verzameld werden nadat zij eieren hadden afgezet, want tijdens de legtijd leveren zij het slechtste purper. Gebruikmakende van het feit, dat genoemde slakken van andere weekdieren — meestal tweekleppigen — leven en deze op de geur vinden werden halfdode mossels in wijdmazige fuiken gelegd. De slakken komen op de prooi af en steken hun zuigsnuif in de halfgeopende weekdieren. Deze sluiten bij de nadering van het gevaar snel hun schelp, waarbij de zuigsnuif tussen de kleppen bekneld raakt.

De purpervissers komen op geregelde tijden de fuiken controleren, verzamelen de purperslakken en voorzien de fuiken van nieuw aas.

Deze methode zal waarschijnlijk gebruikt worden voor de slakkensoorten, die niet met de hand op de rotsen verzameld konden worden, zoals dit wel het geval is met de Purperslak — *Thais lapillus* (L.).

De grote slakkenhuizen, waarin het dier zich ter bescherming ver terugtrekt, werden kapotgeslagen. Dit heeft men afgeleid uit de enorme hopen schelpen van *Murex trunculus* (L.) die teruggevonden zijn aan de zuidhaven van het antieke Sidon, dat niet zover van het huidige Saida ligt. Zij waren allemaal op dezelfde manier kapot geslagen.

Na de vangst volgt de bereiding.

Plinius vertelt dat men de purperklier uit het dier verwijderde. Ingezouten met een halve liter zout op 100 liter purperkliermassa, liet men dit brouwsel drie dagen staan. Daarna ging de

massa in een loden ketel waarin 26 liter water op 500 pond purpermassa werd gegoten. Vervolgens werd de inhoud aan de kook gebracht waarbij de vleesresten van de purperklieren boven kwamen drijven en afgeschuimd werden. Na ongeveer 10 dagen was het purperextract gereed en kon de wol, die eerst zorgvuldig uitgelopen werd, in het extract gedoopt worden. Viel de kleur van het monster dat men eerst nam niet goed uit, dan moest het extract langer koken. Wel 5 uur lang liet men de wol in de ketel totdat het extract volledig opgezogen was.

Elders werd het complete weekdier ingezouten en eerst voor het koken werden vlees- en schelpresten verwijderd.

De glans van de kleur werd versterkt door de wol aan de zonnestralen bloot te stellen.

Het stukslaan van de schelpen blijkt ook nog een kunst geweest te zijn, want wanneer het dier niet met één slag van een steen gedood werd, scheidde het zijn purpersap af.

De vangsten van de vissers werden in quarantaine gehouden door de fuiken met slakken in zeewater te zetten en zo de dieren levend te houden, tot het moment dat het voor de purperbereider lonend is om met de werkzaamheden te beginnen.

Tijdens het blootstellen aan de zon ontstaat een buitengewoon sterke geur die aan de wol, het linnen of het vervaardigde kledingstuk blijft hangen. Ook na het wassen van de kleding geurt het nog wel een jaar lang.

Plinius — waarschijnlijk letterlijk zijn neus ophalend voor die penetrante geur — verwondert zich dan ook over de hoge prijs van purperen kleding.

Toch heeft Plinius wel oog voor de prachtige kleur die door het geurende sap veroorzaakt wordt, vooral na zeer lange zonbestraling.

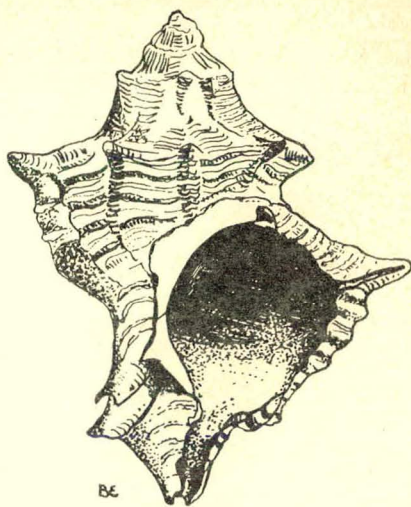
De geur schrijft men toe aan het feit dat mensenurine aan het verfbad werd toegevoegd.

Purper is eigenlijk geen bepaalde kleur, maar kan van bijna zwart tot lichtblauw variëren.

Het schijnt dat echte „schelpenkleuren” volgens Plinius erg gewild zijn.

Het zijn de kleuren zonnewendblauw, malvenblauw, viooltjesblauw, dus lichte kleuren verkregen uit zuivere purper zonder bijmenging.

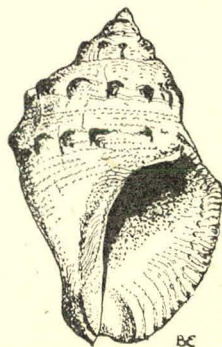
Een lichtrode kleur werd verkregen uit het klier-sap van *Purpura haemastoma* (L.), *Thais lapillus* (L.), *Murex brandaris* (L.) en *Ocenebra erinaceus* (L.) bij korte zonbestraling.

Murex trunculus (L.)

Ocenebra erinaceus (L.)

Purpura haemastoma (L.)

Licht blauw werd op dezelfde manier verkregen uit de *Murex trunculus* (L.). De kleur verkregen uit de purperklier van de Purperslak *Thais lapillus* (L.) is niet goed houdbaar. Daarom wordt hij versterkt door Murexsap bij te voegen, hetgeen een mooi scharlakenrood of amethystviolet oproept.

Ook andere mengingen zijn bekend geworden en wel van zeewiersap als grondkleur waaraan later een echte purperkleur werd toegevoegd.

PURPER EN DE MODE

Ja, waarom zouden de oude Grieken dan ook niet aan modegrillen hebben meegedaan.

Er wordt niet verhaald of het de dames dan wel de heren der schepping zijn geweest die elk jaar de modepurper voorschreven, maar het is al weer Plinius die hierover iets heeft gezegd. In zijn jeugd was violet purper toonaangevend. Later komt roodpurper in de mode en weer later de dubbelgeverfde zeer kostbare purper uit Tyrus. Van één van de grote mannen tijdens Cicero's consulaat wordt verteld dat zijn toga een zoom van dubbelgeverfd purper droeg.

In het begin werd het dubbelgeverfde purper afgekeurd, maar spoedig zag men in de eetzaal kleden en gewaden van dit bijzondere purper.

Over de prijs van purper als zuivere verfstof is slechts weinig bekend. Deze hing zoals begrijpelijk sterk af van vraag en aanbod. Plinius geeft ons een klein gegeven in de hand wanneer hij zegt dat 100 pond zuiver Murexsap nooit meer dan 500 Denaren heeft gekost, terwijl Thaisap de prijs van 100 Denaren heeft bedragen. Verder treffen we in de literatuur wel meerdere gegevens aan over de prijzen van kledingstukken, maar deze prijzen zeggen ons niet veel.

In de eerste plaats is de waarde verhouding in onze eigentijdse munt moeilijk te bepalen en wanneer verhaald wordt dat een vrouw een kleed kocht voor 10 000 talenten, dan weten wij nog niets omtrent de uitvoering van het gewaad.

WAARVOOR WERDEN PURPEREN WEEFSELS GEBRUIKT ?

In de eerste plaats voor kledingstukken van hooggeplaatste personen. We herinneren ons zeker de geschiedenis dat de Romeinse soldaten Christus als Koning der Joden met een purperen mantel gekleed hebben. Lang is de purperen mantel het status symbool van de opkomende monarchie in het Westen gebleven. Zeker tot in de middeleeuwen.

In de kerken dienden purperen kleden als vloerversiering en voor de aankleding van altaren. De sofa's in de eetzaal waren bekleed met purperen dekens, terwijl in de villa's volgens Cicero vele purperen tapijten de vloeren en wanden sierden.

In plaats van onze paardenzadels gebruikten de oude Grieken opgevouwen purperen paardedekens.

Als schilderverf werd purper eveneens gebruikt. Maar dan was het noodzakelijk het purper-sap te vermengen met honing om het uitdrogen van de kleurstof te voorkomen.

Dat de vrouwen in de oudheid reeds de haren verfd en zich schminkten blijkt uit het bericht dat daarvoor ook purper gebruikt werd. Wegens de kostbaarheid zal dit niet al te vaak hebben plaats gevonden en zo toch, dan werd daarvoor een ordinair purper gebruikt.

Er bestond zelfs purper in de vorm van papierrollen. We lezen dat de gehele Homerus op purperen papierrollen met gouden letters geschreven als vorstelijk cadeau gold.

De doktoren gebruikten de as van verbrande purperslakken als tandpulver. Voegde men honing en varkensreuzel toe dan ontstond een prachtig zalfje dat uitstekend werkte bij het genezen van brandblaren. Ook chronische gezwellen aan oren lieten zich met deze zalf cureren.